
Соціальна філософія

УДК 351.001

Москалик Г.*Кандидат філософських наук (м. Кременчук)***МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО
КОМУНІКАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА І ТЕХНОЛОГІЇ
ВІДПОВІДІ НА ВИКЛИКИ ЕПОХИ**

Філософи й науковці все більше звертають увагу на інтерперсональні, комунікаційні, інформаційні взаємодії в сучасному суспільстві. З огляду на це необхідним виявляється дослідження поняття, змісту і технологій «відповіді» на виклики епохи.

Ключові слова: *прогрес, суспільна діяльність, інформаційно-комунікаційне середовище.*

На думку видатного західного історика А. Дж. Тойнбі, можливим першим реальним «викликом» — кроком до глобалізації — були проблеми перенаселення грецької Еллади, що призвело до колонізації заморських територій. Але еллінська середземноморська колонізація, яка розпочалася у VIII ст. до н. е., була зупинена у VI ст. до н. е. супротивом місцевих народів. Разом з тим, ще раніше пішла експансія ранніх цивілізацій — давньоєгипетської, шумерської та мінойської, які боролися за володіння вільними землями, що знаходилася за межами цих цивілізацій. Як зазначає автор, у процесі експансії еллінська та давньосирійська цивілізації не тільки освоїли весь Середземноморський басейн, а через Гібралтар спрямували свій шлях в Атлантику, а пізніше успішно просувалися на Схід, досягнувши індійського та китайського світу [1].

Оцінюючи розвиток цивілізацій, А. Дж. Тойнбі дійшов висновку, що першими в Європі еллінськими новаторами у сфері землеробства були афіняни, коли Аттика за ініціативою Солона повернула Елладу від змішаного сільського господарства, що виробляло продукцію для внутрішнього споживання, на рейки спеціалізованого сільськогоспо-

дарського виробництва, яке було орієнтовано на експорт. Ця революція у землеробстві супроводжувалася таким вибухом енергії і таким бурхливим зростанням, що цей потужний порив поширився за межі Аттики, вливаючи, як зазначив А. Дж. Тойнбі, «нові життєві сили в еллінське суспільство» [1, с. 239].

Наступний ступінь удосконалення еллінського сільського господарства полягав у поширенні масштабів спеціалізації через організацію масового виробництва. На думку А. Дж. Тойнбі, цей крок вперше був зроблений у колоніальних еллінських громадах на берегах Сицилії, коли сицилійські греки почали поширювати ринок вина й олії за рахунок варварів Західного Середземномор'я, які намагалися отримати ці продукти у сусідів, не обтяжуючи себе розведенням власних виноградників й оливкових гаїв. Перше свідoctво нових масштабів аттичного сільського господарства знайдено було на території греко-сицилійського міста-держави Агрігента наприкінці першої чверті V ст. до н. е. [1, с. 239–240].

Разом із тим, як зазначає А. Дж. Тойнбі, система масового виробництва за допомогою рабської праці значно підвищила продуктивність землі, що у свою чергу стимулювало землевласників до розширення плантацій винограду і маслин. Але ця рабовласницька система підірвала соціальні відносини, вона викоринювала й пауперизувала селянство і тому сільська місцевість обезлюднила, а у містах зростав паразитичний пролетаріат. Усі зусилля наступних поколінь римлян якось призупинити дії того зла, що несла з собою рабовласницька система праці, були марними. Тобто утворилася парадоксальна ситуація, коли досягнення сільськогосподарського виробництва і прогрес агротехніки призвели до руйнування системи під тиском фінансової кризи, оскільки масове сільськогосподарське виробництво спиралося на грошову економіку.

Оцінюючи розвиток зростання цивілізацій, А. Дж. Тойнбі зазначив, що воно « за своєю природою є поступальною ходою. Цивілізації розвиваються завдяки пориву, який вабить їх від виклику через відповідь до подальшого виклику, від диференціації через інтеграцію і знову до диференціації. Цей процес не має просторових координат, бо процес, який ми називаємо зростанням, є кумулятивною поступальною ходою і кумулятивним характер його виявляється як у внутрішньому, так і в зовнішньому аспекті» [1, с. 221–222].

У цілому, на нашу думку, розглядаючи процес розвитку цивілізацій, А. Дж. Тойнбі підійшов до поняття глобалізаційних процесів через критерій зростання у вигляді «Виклик і Відповідь». Як він вважає, фактична

елімінація зовнішніх викликів була характерною рисою західної історії протягом останніх двох з половиною століть, що супроводжувалася еквівалентними викликами у внутрішньому житті західної спільноти, яка продовжувала свою глобальну експансію. При цьому в економічному плані одним із видозмінених викликів стала проблема, яка виникла з різниці у життєвих стандартах і яка продовжує розділяти людство, яке до деякого ступеня зв'язано світовою системою економічних відносин, міжнародною торгівлею, транснаціональною промисловістю і фінансами (Як бачимо, А. Дж. Тойнбі, коли публікував перші шість томів історії розвитку цивілізації до початку 40-х років, застосував обережне висловлювання — «до деякого ступеня»). Мабуть, що якби він свої дослідження опублікував після 1970 року, то це було б більш категорична форма висловлення щодо всесвітніх зв'язків.

Крім того, А. Дж. Тойнбі зазначив, що у політичному плані процес вестернізації породив виклик «священних війн» з боку народів, які намагалися зберегти свою незалежність і самобутність, а в культурному плані конфлікт між західною культурою та іншими культурами переріс у конфлікт між різними класами і расами всередині створеної Заходом «великої громади» [1, с. 254].

Торкаючись історії розвитку цивілізацій, А. Дж. Тойнбі образно порівняв її з шляхом, на якому спочатку повільно рухався примітивний колісний транспорт, який з розвитком техніки змінювався як зовнішньо (велосипед, автомобіль, локомотив), так і за швидкістю пересування. Завдяки надзвичайному прогресу у справі підкорення природи та організації скоординованих дій мільйонів людей все, зроблене людиною, слугуючи чи Злу чи Добру, набуває титанічного розмаху. Матеріальні наслідки індивідуальних дій зростають до глобальних масштабів. Він навів висловлювання президента Британської асоціації розвитку сера А. Евінга на відкритті 101-ої щорічної зустрічі секції істориків: «Ріг достатку Інженера потряс Землю, щедро розсипаючи досі небачені і немислимі можливості. Немає сумніву, що багато хто з цих дарів несе Людині благо, роблять його життя повніше, ширше, здоровіше, багатше, комфортніше, цікавіше і щасливіше в тій мірі, в якій це можна чекати від світу речей. Але ми чудово усвідомлюємо, що дари індустрії є також джерелом серйозних бід. В деяких випадках вони несуть в собі майбутню трагедію, а сучасниками сприймаються як тяжкий тягар. Людина виявилася невідповідною етично для такого щедрого подарунка. Повільний розвиток етичних засновків до того, що влада над Природою

опинилася в його руках до того, як він оволодів мистецтвом володіти собою» [1, с. 258].

В одній із своїх останніх монографій А. Дж. Тойнбі зазначив, що у світі часу і змін не існує останнього розділу, оскільки в історії неможливо поставити крапку. Життя, на його думку, подібне змагання Геракла з Лернейською гідрою, коли замість однієї відрубаної голови виникала грона нових, тобто рішення однієї проблеми створює нові проблеми, що є непередбаченими і, природно, не створюються спеціально.

До таких виникаючих проблем А. Дж. Тойнбі, наприклад, відніс негативні побічні ефекти (післядії) деяких чудових ліків; застосування нових технологій на фермах штату Айова призводять до обезлюднення сільської місцевості за рахунок укрупнення ферм, де виробництво здійснюють менше людей, ніж до цього, а також зменшення народжуваності дітей на фермах; європейські экс-колоніальні держави, відмовившись від старих політичних імперій, зберегли свої приховані економічні імперії, які були і є ширші перших при несподіваному наслідку, що політично вільні держави відносно бідніють, а колишні імперії відносно багатіють, оскільки зміна умов торгівлі на шкоду виробникам первинних продуктів може нанівець звести іноземну допомогу, яку надають їм квітучі індустріальні держави.

Крім того, А. Дж. Тойнбі вважав, що настав час, коли англійцям треба позбавлятися від звички того, що з приходом держави всезагального добробуту (благополуччя) промислові робітники стали розглядати свій заробіток як кишенькові гроші, які вони можуть витратити на надмірності, тому що значна частина потрібних для родини послуг, наприклад, освіта, медичне обслуговування і страхування по безробіттю, а також пенсія за віком, оплачуються з громадських фондів.

На основі досвіду, закінчує цей пасаж А. Дж. Тойнбі, уявляється бажаним, щоб деякі із соціальних послуг в якійсь мірі оплачувалися людьми не з державного бюджету [2, с. 478] (зазначимо, що у грудні 2010 р. в Англії був прийнятий закон щодо підвищення для студентів плати за навчання).

В останньому, дев'ятому розділі, який він назвав «Посмертна повістка дня», А. Дж. Тойнбі зазначив, що непередбачені наслідки розвитку медицини і державної системи охорони здоров'я призвели до демографічного вибуху, тривалість якого також непередбачена, оскільки неможливо визначити, який період часу буде потрібний «відсталій» більшості населення для самоосвіти у питанні планування родини.

На його думку, якщо цей процес відбуватиметься протягом ста років, то чисельність населення планети до моменту стабілізації може у десять разів перевищити сьогодення. Тому доведеться враховувати необхідність збільшення виробництва продуктів харчування, проблему якого, як вважав А. Дж. Тойнбі, можна вирішити за рахунок розвитку морського сільського господарства [2, с. 408].

Апріорі висновки А. Дж. Тойнбі справедливі, але вони побудовані без конкретизації ні можливої чисельності населення, ні обрахування можливих потреб у продуктах харчування.

Значна кількість дослідників «нового індустріального», «постіндустріального», «інформаційного» суспільства (Д. Гелбрейт, Д. Нейсбіт, Й. Масуда, В. Феркіс та інші) будь-яких жорстких соціальних, освітніх, політичних диференціацій, як умов виникнення стабільного еволюціонуючого громадянського суспільства нового типу — поліцентрованого та синергетичного. У цьому випадку громадянська спільність є не просто асоціацією вільних самоврядних об'єднань, а перш за все суспільством, в якому окремі громадяни є його головними компонентами, в якому панує ідеї рівності у доступі до основних цінностей постіндустріального суспільства (інформації, науки, освіти), яка може призвести до стабілізації громадянського суспільства.

Відбувається зміна системи поглядів на науково-технічний прогрес як розумно контрольований засіб досягнення необхідних матеріальних передумов реалізації морально-цілісних орієнтирів. Прогрес науки і техніки розумівся як покращення умов людського життя і тим самим він ототожнювався із суспільним прогресом, утвердженням громадянського суспільства. У кінцевому рахунку люди повинні були зрозуміти, що в ході історії ще ніде план розуму не був очевидним, навпаки усе більшим ставало явним переважання нерозумності. У зв'язку з катастрофами нашого часу було поставлене питання про неспівпадання науково-технічного прогресу із соціальним. Було допущено ототожнення розумності людського буття як культурно-історичного з матеріально-виробничою раціональністю, яка не виходить за межі утилітаризму і прагматизму. Без критики інструменталістського розуму неможливо аналізувати взаємодію техніки і свободи.

Традиційна модель класичного типу в освіті і вихованні, економіці і політиці прагне лише до неістотних і несуттєвих корекцій у наявному типі навчання, виробництва, товарних відносин і суспільства, не змінюючи його сутності. Це призводить до освітньо-виховної,

економіко-виробничої та суспільної стагнації і втрати ідейно-управлінської ефективності. Це призводить до збільшення залежності економіко-політичної сфери від громадянської суспільності, завдяки її повсякчасному впливу на ухвалення суспільно вагомих рішень.

В ідеї суспільної інформаційно-комунікативності виражається історична тенденція переходу до свободи від політичного і економічного детермінізму, завдяки чому людина стає співвласником загальних умов свого особистого розвитку, незалежно від виконуваних нею соціально-економічних функцій і ролей. Зменшення, завдяки науці та техніці, необхідної праці, в умовах громадянського суспільства веде до збільшення часу для того повного розвитку індивіда, який сам, у свою чергу, як найвища виробнича сила зворотньо впливає на виробничу силу праці. Тому інформаційно-комунікативне суспільство означає не просто подолання гноблення, утиску і бідності, а якісно новий рівень людської свободи, свободи від суто економічної, продиктованої матеріальними нестатками необхідності.

В якості окремої сутності людина може називатися вихованою, освіченою і моральною лише тоді, коли вона є здатною володіти своїми потягами, а як суспільна сутність вона є лише тоді моральною, коли вона господарські і соціальні потреби свідомо тримає під своїм контролем і підкорює їх гуманним цілям. У створенні антигуманного типу «індустріального суспільства», яке стало результатом негуманістичної орієнтації їхньої свідомості, винуватими є самі ж люди і як істоти, що морально відповідальні за своє майбутнє, повинні вирішити його протиріччя, чим відкриють собі шлях до своєї свободи. Людина лише тоді підкорить технічний світ і діючу в ньому загрозу, коли вона може впевнено піднятися над цим світом, коли вона дані їй в руки засоби матеріальної сили поставить на службу розвитку своєї свободи, коли вона зможе підвищити себе від об'єкта до суб'єкта суспільних сил, тобто коли вона замість предмету маніпуляції стане вільно діючою людиною — із виконавця перетвориться на творця.

Радикальність гуманізму виявляється у визначенні передумов звільнення людини до справжньої людяності. Гуманістична орієнтація людини має пов'язуватися з оточуючим світом, але у тій мірі, щоб людина не відмовлялася від самоповаги, зі світом, у якому господарство, суспільство і держава олюднені, у якому рівність, свобода і братерство можуть панувати не як гасла, а як жива дійсність і все це через підтримку в історичному світі діючої реальності по масштабу гідності людини. Але

це в свою чергу означає практичні відносини, які можуть бути приведені до такого стану, у якому ідея людини приходить до єдності з реальністю її існування у плюралістичному індустріальному суспільстві. Сучасні економічні, технологічні, політичні і соціальні зміни відображають процес глибокого перетворення нашого світу. Основне питання полягає не в тому, чи відбудеться у майбутньому зміни, а у тому, хто буде контролювати цей процес.

Мова йде про нове визначення моделі соціальної організації, яка була б сумісною з класичними цілями громадянського суспільства, правової політики, поступовим олюдненням і демократизацією усіх суспільних відносин. Формування гуманістичного майбутнього є можливим не тільки за умови чіткого уявлення про глобальні проблеми світу, але і такого розуміння прогресу, який був би зорієнтованим за масштабами і критеріями справжніх людських цінностей. Людство підійшло до межі незворотності, за якою знаходиться можливість негуманності, несвободи і повалення людської гідності. Питання полягає в тому, щоб реалістично зрозуміти специфіку, міру відповідальності людини за даних обставин і реалізувати її, оскільки відбулося якісне підвищення ціннісної вагомості буття, що визначило остаточну актуальність нашої відповідальності за нього.

Суспільство (і виробництво) у перспективі має стати самокерованим. На зміну системі «людина-річ-людина», повинна прийти система «людина-людина», де відносини будуть безпосередньо суспільними, розумними. Але такі відносини вимагають і певних людей — всебічно розвинених, здатних орієнтуватися у всіх суспільних відносинах. Самоуправління здійснюється всередині суспільних систем завдяки включенню населення в управління і власність, розширенню прав і свобод, зростанню соціальної захищеності, гуманізації суспільного життя. Нове суспільство, таким чином — це свідомо регульована і самокерована система.

Демократія в усіх формах суспільного життя перш за все — це комунікація, яка в процесі найширшого обговорення раціонально формує волю її учасників. Тобто необхідно виходити не з наперед визначених поглядів і рішень, а з процесів їх формування у комунікативному дискурсі. Розвиток нового суспільства має здійснюватися як вільна справа звільнених індивідів. Для такої системи базовим є принцип відповідальності. Здатність до відповідальності означає підкорення її вимогам: бути спроможним є пов'язаним з бути зобов'язаним. «Відповідальність

є складовою свободи діючого суб'єкта: я відповідаю за свої дії, незважаючи на те, чи існує об'єкт відповідальності, який — рано чи пізно — притягне мене до неї» [3, с. 32]. Цим обумовлюється відповідність і залежність стану кожного за аналогічний стан іншого. Рівний для всіх рівень свободи і справедливості є можливим за наявності солідарності: кожен член співтовариства повинен відповідати за свої дії, заручаючись аналогічною відповідальністю по відношенню до себе з боку інших членів. Відбувається поєднання самовідповідальності і співвідповідальності). Разом з принципом відповідальності, кожен при такій системі також отримує частинку суспільного або підприємницького доходу і управлінських можливостей пропорційно індивідуальному внеску у спільну справу. Це стає стимулом і мотивацією до творчого, ініціативного саморозвитку кожного учасника суспільних і виробничих процесів. Завдяки цьому забезпечується досягнення мети демократичного деліберативного устрою — стану гуманізму, індивідуальної свободи і суспільної солідарності замість стану конфліктної соціально-політичної та економічної боротьби, антагоністичної непримирності і панування експлуататорських відносин.

В ідеях Р. Курца, Г. Райхельта, Ю. Хабермаса, О. Лафонтена, М. Хаммера, А. Негрі звертається увага на взаємозв'язок суспільно-колективних дій, інтерперсональної взаємодії творчих осіб з типом політичної ідеології соціуму. Видається істотним і обґрунтованим твердження, що ефективні громадянські асоціації будь-якого рівня і типу здійснюються не на основі рішень більшості і навіть не на основі консенсусу, а на ґрунті «внутрішньої узгодженості суспільних орієнтирів і ціннісних прагнень» [4, с. 122].

Усвідомлення можливості свого реального впливу на суспільні процеси, сприяє формуванню «випереджаючого реформаційного мислення» у представників суспільної діяльності, яке не пристосовується до наявної економіко-політичної реальності, а, навпаки, формує та спрямовує її розвиток. Оскільки вільне, нерепресивне мислення створює схеми і форми майбутнього реформування суспільства. Воно стає революційним чинником, який обумовлює постійну гуманізаційну еволюцію суспільства. Це стане можливим тоді, коли абсолютно переважаюча частина суспільної і виробничої системи буде охоплена безпосередньо суспільним контролем. Це і буде означати реальну перемогу громадянського суспільства у базисі соціуму, так як різноманітні продукти колективної діяльності асоційованих членів перестануть протисто-

яти один одному. Тільки об'єктивний розвиток засобів виробництва, виробничих сил, ринку, управління, тільки об'єктивація усупільнення праці в різних формах її реально необхідної і вигідної кооперації може зняти її суспільний розподіл, у самих грубих формах відчужуючий від людини не тільки результати праці, але і саму працю як її діяльність, як саморозвиток. У сучасних умовах суспільного технологічного, інформатизованого розвитку, коли різні типи праці і їх продукти не протистоять непримиренно один одному як узагальнення інтересів різних соціальних спільнот, а професійні особливості завдяки автоматизації, інформатизації уніфікуються, то мірою самої праці поступово стає її час, який може враховуватися при розподіленні за працею.

Уряді неоіндустріальних країн система самоврядного громадянського устрою суспільства поступово втілюється у життя. Це відбувається там, де кооперація праці і розподілення, усупільнення власності, виробниче і політичне самоуправління стають повсякденністю, поєднуючись з науково-технічною революцією, глобалізацію ринку, з продуктивним контролем суспільства над ним, інтеграцією культурно-етичних цінностей у загальнолюдському духовному розвитку. У найбільш широкому своєму значенні громадянське інформаційне суспільство є власністю на знання і культуру в цілому, тобто на ті умови життя та праці, які слугують розвитку не лише натурального або грошового багатства, але і самої людини як основного капіталу, включаючи сюди освіту, засоби інформації та спілкування, різні форми інтелектуальної і творчої діяльності. Це робить людину перш за все духовно багатую у сфері її індивідуального саморозвитку. Демократична інформаційно-комунікативна система є чинником суспільно-культурним, який включає відношення людини до засобів не тільки матеріального виробництва, але і свого самовиробництва як суспільної, розумної істоти. Вона як би виводить людину за межі безпосереднього матеріального виробництва, поза межі її суто економічного існування і необхідності у більш ширшу соціальну сферу вільного і багатобічного розвитку.

Взаємозв'язок відповідальності і прогресу є таким, що самосвідомість людства опинилася перед необхідністю вироблення моральної свідомості з притаманним їй іманентно нового підходу до моральної відповідальності людини, яка відчуває негативність наслідків своєї діяльності та опинилася на межі втрати можливостей не тільки прогресуючого розвитку, але і абсолютної деградації як людини розумної. Людське панування вступило у нову дімезіональність, перетворившись

у тотальне панування над власним родом, коли окрема людина стала заручником необмеженої влади чужих їй сил та, окрім того, опинилася перед необхідністю жити по-новому, що, разом узяте, означає вищу міру особистісного акту об'єднання відповідальності. Відповідальність за сьогоднішнє і майбутнє, питання про гуманістичність прогресу пов'язане з перспективою формування гідного людини буття. Не кожне економічне зростання являє собою прогрес. Необхідно враховувати пов'язаність економічного зростання на основі НТР з переосмисленням відповідальності за науково-технічну діяльність з точки зору конкретної небезпеки для людського майбутнього. Трансформувались у глобальні проблеми перетворююча діяльність людини, у першу чергу по відношенню до природи, не просто ставить світ перед дилемою прогресу чи регресу, а несе у собі кінцеві засновки буття чи небуття. Кількісний прогрес веде не тільки до бажаних економічних варіантів, але в еволюційній перспективі може призвести до знищення усього людського роду.

Розуміння людини як істоти незапрограмованої, вільної, але у той же час потребуючої на протязі усього свого життя навчання вимагає відмови від статичного розуміння свободи і прогресу. Людина є вільною діяти розумно, але так само вона є вільною здійснювати помилки і вільно виправляти їх, якщо вони піддаються виправленню. Так як невпевненість, недовершеність, здатність помилятися і впадати у рецидиви нелюдяності є суто людськими рисами, то відповідно і техніка, головна рушійна сила суспільного прогресу, повинна бути розрахованою на людські помилки. Звідси виникає моральна необхідність перевіряти суспільно-державні процеси, вносячи у них зміни і робити їх цілком виправними. Існуючі суспільні відносини можуть бути гуманізованими завдяки тому, що культурний, правовий і політичний прогрес відкриває шлях до соціального прогресу через розумно зорієнтовану діяльність.

Гуманістичність наслідків застосування суспільного прогресу полягає і в тому, що, завдяки гуманістичному відповідальному мисленню роблять можливим раціональне формування громадянської системи по створенню суспільних умов для вільного розгортання особистості. Так як людина є істотою відкритою і у ній закладені різноманітні потенційні можливості, усе залежить від того, в яких умовах вона існує. Отже, новий, більш довершений устрій, гідний людини, є можливим і водночас необхідним. Ця об'єктивна можливість і моральна необхідність реалізується у процесі спільної політико-правової відпові-

дальшої діяльності людей по формуванню громадянського суспільства. Поставлені у відносини взаємозалежності, взаємної вигоди і взаємної відповідальності, рушійні не страхом і користоловством члени суспільства здобувають своє самоствердження у людській гідності суспільно творчих особистостей. Громадяни повинні слово «соціальність» розуміти з позиції динамічності консенсуальності: соціальні зміни самі у собі є цінністю, породженою домовленістю.

Ідея свободи повинна стати орієнтиром звільнення людини від природних і соціальних тягарів. Свобода передбачає не тільки звільнення від принизливих залежностей жебрацтва, гноблення і страху, але водночас вона також є вимогою до кожного розвивати свої індивідуальні здібності, а також відповідально індивідуально приймати участь в якості суспільно зрілої особистості у формуванні ціннісних орієнтацій, науково-технічного, культурно-духовного знання, суспільного прогресу. Громадянське устрій і принципи демократії прагнуть до такого суспільства, за якого кожна людина могла б вільно розвивати свою особистість і відповідально приймати участь у політичному, економічному і культурному житті.

Суспільну діяльність, яка базується на масштабі рівності необхідно розглядати в якості ціннісної за умови, коли вона являє собою процес, який відхиляє наругу над особистістю і тим самим утверджує справедливість, завдяки чому вербально значима спільнота перетворюється у дійсну. Виражаючи повагу до рівної гідності особистості, відповідально вагома цінність справедливості у першу чергу виходить з дієвої турботи про забезпечення онтологічного права на життя людини в усьому його обсязі. Вона вимагає однакової свободи, рівності перед законом, рівних можливостей у політичному і соціальному житті, а також соціальної захищеності і суспільної рівності.

Актуалізацією інституційного суспільного забезпечення права на рівні можливості справедливості є готовність кожної людини підтримувати одне одного, виходячи за межі правових зобов'язань. Тим самим відбувається висунення на перший план солідарності і співвідповідальності як основних цінностей громадянської волі як висхідної для вільного цілепокладання. Надаючи цінності солідарності не тільки правового, антрополоперсоналістського, але і політико-культурного аспекту, громадянська демократія в якості визначаючого моменту у підході до цінності людського єднання і братерства відмічає те, що слабкий з будь-якої соціальної групи і планетарного регіону повинен

отримати підтримку свого права на життя і на гідне людини існування. Без солідарності не може бути людського суспільства. Ми можемо жити вільними і рівними у гуманному суспільстві тільки у тому випадку, якщо зуміємо захистити і підтримати один одного і будемо прагнути до свободи для кожного. Тільки тоді суспільство і людство почне жити інакше — миролюбніше, вільніше, справедливіше і солідарніше, лише тоді воно зможе вижити. Людський рід зможе врятувати себе і світ довкола себе, лише встановивши гармонію між людьми і між людиною та природою, лише поставивши взаємодопомогу і солідарність на місце конкуренції і примусу, панування і придушення. Але цьому є відповідними інші, альтернативні сьогоденнішим форми взаємин людей, а отже, і нове суспільство.

Суспільне багатство — не просто власність всіх, але кожного, тобто така спільна власність, де кожен є власником усього суспільного багатства у його повному об'ємі. Як свобода кожного є умовою свободи всіх, так і цим багатством перш за все є наука, наукове знання, яке в реальності може належати кожному в повному об'ємі, не заважаючи володінню ним іншими. Наукове знання є по своїй сутності всезагальною виробничою силою, у рівній мірі доступною кожному.

Знайти гармонію в суспільстві, з природою і з людьми — це означає подолати відчуження, диктат з боку зовнішніх сил, пригноблення, жорсткий ринково індустріальний розподіл праці і соціальну несправедливість. Це означає замінити державу, бюрократію та ієрархію — соціальною і особистісною автономією і самоврядуванням окремих людей та їхньою асоціацією, а конкуренцію і взаємну боротьбу егоїстів — солідарною взаємодопомогою, добровільною координацією інтересів і потреб.

Список використаних джерел:

1. Тойнби А. Дж. Постигение истории / А. Дж. Тойнби. — М.: Айрис-Пресс, 2006. — 640 с.
2. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории / А. Дж. Тойнби. — М.: Прогресс, Культура, СПб.: ЮВЕНТА, 1995. — 478 с.
3. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. — М.: ВЛАДОС, 2004. — 336 с.

-
4. Toffler A. The Adaptive Corporation / A. Toffler. — Aldershot: Gower, 1985. — 194 p.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2013 р.

Москалик Г. Методология исследования информационно-коммуникационной среды и технологии ответы на вызовы эпохи

Философы и ученые все больше обращают внимание на интерперсональные, коммуникационные, информационные взаимодействия в современном обществе. Учитывая это необходимым оказывается исследование понятия, содержания и технологий «ответы» на вызовы эпохи.

Ключевые слова: *прогресс, общественная деятельность, информационно-коммуникационная среда.*

Moskalyk G. Methodology of studying information and communication environment and technologies of responding the challenges of the epoch
Philosophers and scientists are increasingly paying attention to interpersonal, communication, information interaction in modern society. For this it is necessary to study the concept, content and technology of «response» to the challenges of the epoch.

Keywords: *progress, social activity, information and communication environment.*